

Békési Balázs atyja annak a Balázs deák Márton, a gyulai vár védelmében kitűnt vitéznek, kit I. Ferdinánd nemessegre emelt 1563 ban. valószínűleg öreg korában írta a Sodoma és Gomora veszedelméről szerzett verset, melyben a Genesis 17–19. részének tartalma van egyszerű, 12 szótagból álló rimes sorokba foglalva. A secunda pars első és harmadik utolsó strófájából szelíd figyelmeztetés szól a gyulaiakhoz, ahol a folytonos hadi állapot sok mindenben erkölcsi romlásra mutató jelenséget idézhetett elő, a melyek láttára a jó Balázs deák pennájához nyult, hogy Sodoma, Gomora elrettentő sorsára figyelmeztesse lakótársait.

Van a váradi énekes könyvben egy eddig ismeretlen ének, melynek tárgya ugyanaz, a mit tíz évvel előbb 1545-ben Szkhárosi Horváth András is megénekelte. Czíme: „Micsodás az fesvény ember, itt megirattatik“. Mindössze alig száz sor, szerzőjének neve azonban nem olvasható ki tisztán a versfejekből. Valami Gregorius a Simeo, — de olvasható Sasi, Tasi sőt Vasnak is. A Szkhárosi énekének és ennek összehasonlítása nem mutatja, hogy írója akár ismerhette, akár utánozni akarta volna Szkhárosi énekét, de ha ismerte, új formában, más képekkel, hasonlatokkal ékesítve igyekezett nevetségessé, gyűlöltté tenni a fősvénységet. Nála is van pár bibliai hely, de leírása azért erős, pár markans vonása miatt itt-ott hézagos, de leírása nagy részben természetes és találó. A versforma megegyezik Szkhárosi „Pál érsek levelére való felelet“ ének verses alakjával

Ezekben ismertettük a becses kötet anyagát, igyekeztünk rövid kivonathban híj képét adni a végtelen gondosságra s körültekintésre valló munkának, a melyért irodalmunk nevében elismerés, egyházunk nevében köszönet illeti fáradhatatlan tudósunkat, Szilády Áront.

Budapest.

Dr. Rupp Kornél.

A szatmári ev. ref. egyházmegye húsz éves története 1875-től 1894-ig. Az egyházmegye megbízásából írta és szerkesztette *F. Varga Lajos* majtisi lelkész, egyházmegyei főjegyző és tanácsbíró. Szatmár, 1896. nagy nyolczadrét 313 lap, ára kebelbeli egyházaknak, lelkészeknek, tanítóknak és tisztviselőknak 1 frt, egyebeknek 2 frt.

Az anyagiakban szegény, de a hitbuzgóságban és jó igyekezetben az elsők között álló szatmári egyházmegye folytatólagos monographiája áll előttünk. Az a millenniumi kulturális törekvés szülte, mely különösen a tanügy terén annyi derék munkával gazdagította irodalmunkat, s mely törekvés, noha szórványosan, de az

egyházi testületeket is megmozgatta s néhányát arra a dicséretes elhatározásra bírta, hogy multjokat az ezredéves Magyarország nagy ünnepén szintén bemutassák. Sajnos, hogy sem közegházunk kormányzó testülete, sem egyetemesebb hivatású irodalmi testületünk, a M. Protestáns Irodalmi Társaság részéről annak idején semmiféle se hatósági, se erkölcsi kezdeményezés, sőt még csak buzdítás sem történt arra nézve, hogy egyházi testületeink, nagyobb gyülekezeteink, egyházmegyéink és egyházkerületeink a maguk történetét megírassák. Ha ez iránt a kellő időben figyelmeztetést nyertek volna egyházi testületeink, legalább annyit egyházi téren is elértünk volna, mint a mennyire tanügyi téren vagyunk, hol 54 középiskolánk közül 38-nak a monographiája tényleg megjelent a két utolsó esztendőben, s gazdag és becses anyagául szolgál a protestáns iskolaügy történetének. Így azonban eltekintve a «Debr. Prot. Lap» hasábjain megjelent néhány egyházi egyedrajztól, az ujjunkon fölszámíthatjuk, hogy hány gyülekezet vagy tractus, vagy superintendentia iratta meg a maga históriáját a millennium alkalmából. Pedig az egyháztörténelemnek mily gazdag anyagát, mily bőséges kútforrását lehetett volna összehordogatni ezekből a monographiákból!

Annál nagyobb elismeréssel kell kiemelnünk annak a néhány egyházmegyének s köztük a szatmárinak is áldozatkész buzgóságát, melyek a hivatás és helyzet magaslatára emelkedve, multjok irodalmi megörökítésével ünnepelték meg hazánk nagy nemzeti ünnepét.

F. Varga Lajos könyve tulajdonképen folytatása az egyházmegye 1878-ban H. Kiss Kálmán által írt történetének s keletkezésére is a H. Kiss Kálmán ügybuzgósága adott alkalmat, a meny nyiben 1894-ben az ő indítványára határozta el a szatmári egyházmegye e munka elkészíttetését. Maga a munka is egészen a Kiss Kálmán-féle mű keretét, beosztását követi s az események fonalát ott veszi fel, a hol K. K. elejtette. A természetes felosztás a munka első részében az egyházmegye általános történetét tárgyalja egy kis függelékkel, a második részben pedig az egyházmegye gyülekezeteinek és iskoláinak történetét ismerteti. Az általános történet három korszakban (VII., VIII. és IX-ik korszak) az egyházmegye multjával foglalkozik 1875—1894-ig terjedőleg, mely idő alatt Kiss Áron és Vályi János s ezeknek az egyházkerület élére jutása után Izsák Dezső és Szarka Boldizsár kormányozták e nyomatékos egyházmegyét. Mert nyomatékosnak, súlyban, erőben számottevőnek kell tartanunk egy oly egyházmegyét, mely az utolsó 15 év alatt a tiszántúli nagy egyházkerületnek főgondnokot (1882) és püspököt (1892) adott s melynek jeles vezérférfiai által irányzott közszelleme és áldozatkészsége ugyanazon idő alatt a szatmári kis gimnáziumot főgimnáziummá s a szatmári leányiskolát felsőbb leánynevelő-intézeté emelte.

A munka első főrészének belső fölosztása szintén egészen helyes s ezért könnyen áttekinthető. I. Berendezkedés és szervezet. II. Valláserkölcsei élet és ennek nyilvánulásai. III. Lelkészek beállítása, képzettsége, erkölcsi súlya, lelkeszi értekezletek, theologiai irány. IV. Tanügy. V. Anyagi helyzet. VI. Belhivatalnoki fizetések.

E keretbe és e rovatok alá szerző nagy utánjárással, kellő kritikai érzéssel és, a mit különösen ki kell emelnünk, meleg egyháziassággal valóban életeleven, színes históriát illeszt. Minden jelentősebb életmozzanatot figyelemre méltat, minden egészséges jelentőséget szeretetteljes gyöngédséggel kiemel és minden kóros tünetet szigorú kritikával megbírál, s ha rá szolgál, elítél. Meleg szívvvel, igaz tisztelettel tud adózni az érdemnek, pl. mikor Vályi János (80—85. lap) 25 éves segédgondnoki érdemeit méltatja, vagy a mikor Kiss Áron 25 éves esperesi jubileumát, püspökké választását és egyházmegyéjétől való bucsúzását festi, s egyházkormányzati és irodalmi tevékenységét rajzolja. De még érdekesebbek azok a leírások, tényközlések és helyzetrajzok, melyeket a belső egyházi életről, a valláserkölcsei viszonyokról, a papság értelmi, erkölcsi és theologiai életéről ad szerző egyenessége és férfias nyíltsága. Nem tartozik azok közé a hivatalos történetírók közé, kiknek a palástolás és szépítgetés a kenyeré; bátran megmondja társai hibáját, leplezés nélkül feltárja a felismert bajokat. S nekünk az az impressiónk, hogy ez a kissé keményebb hang, mely szerző szavaiban megcsendül s az a néhol erősebb színezés, mely tolla után marad: az igazság, az okulásra intő egyenesség kálvinista hangja, melylyel manapság mind ritkábban és ritkábban találkozunk még egyházi irodalmunkban is.

Az általános történet függelékében az egyházmegye tisztviselőit, majd az irodalmi téren is működő egyéneket s ezek munkásságát ismerteti röviden. Irodalmilag ismertebb nevek a szatmári egyházmegyéből *Kiss Áron* püspök, *H. Kiss Kálmán* tanítóképezdei igazgató, *Biki Károly* a jelenlegi esperes, *Tabajdi Lajos* szatmári lelkész, *F. Varga Lajos* majtisi lelkész stb.

A munka második főrészében az egyházmegye egyes gyülekezeteinek rövid története (1875—1894) van összeállítva. Betűsorban 66 kis monographia, melyek következő rovatok alatt ismertetik az egyes gyülekezetek életét. I. Lelkészek. II. Tanítók. III. Belhivatalnoki fizetések. IV. Templom, úrasztali készletek. V. Egyházi és iskolai épületek, ingóságok, ingatlanok. VI. Népesség. E rovatok alatt gondos jelenrajz és történeti vázlat olvasható; de mi különösen az egyházi statisztikát illetőleg arról is szeretnénk volna egy kis kimutatást látni, hogy a húsz év előtti állapothoz képest haladás vagy visszaesés tapasztalható-e az egyházmegyében? A belső hivatalnokok fizetésében az épületek javításában több gyülekezetnél

örvendetes haladást jelez a könyv, mely a történeti hűség és a tárgyilagos kritika követelményéhez az egyes gyűlekezetek monographiájában is mindvégig hű marad. Nem könnyű feladat: többnyire élő személyek viselt dolgait a kritika bonczkése alá venni; de szerző e nehéz feladatnak derekasan megfelelt. Igaz, hű tükrével, melyet olvasói elé tár, sok tanulságot nyújt, melyek között a kebelbeliekre nézve legbecsesebb az igaz önismeret.

Nekünk távolabbállókna pedig szolgáljon buzdító példaul a lelkes Szatmár derék cselekedete. Indítsunk mozgalmat minden egyházmegyénkben és kerületünkben: szedjük össze tanulságos multunk elszórt maradványait buzdításul és okulásul a jelen és jövő nemzedéknek.

S — s.

Az erkölcsi törvény alkalmazása. Írta *Bodnár Zsigmond* egyetemi m. tanár Budapest, 1897. Singer és Wolfner könyvkereskedése, 229 lap, ára 1 frt 50 kr.

Bodnár Zsigmondot napjaink hanyatló realismusa rajongónak, egyik-másika félbolondnak tartja. Ő idealistának mondja magát. «Erkölcsi világ» című mult évben kiadott művében azt vitatja, hogy a szellemi haladásnak általa felfedezett törvénye az erkölcsi világban is érvényes. Itt is az idealismus és realismus ellentétes eszmeáramai váltakoznak s nyomják rá a maguk bélyegét a korra, az emberekre, a tudományokra, az egyházakra, a művészetekre, a családra, az államra, szóval az egész köz- és magánéletre. «Az idealismus — mondja szerző — a szép, jó és igaz egysége; az egyetemes uralma; az összefoglaló gondolkodás; az isten országa; a tekintélyi vallás és idealis moral győzelme; a családban az atya és férj, az országban az egyházi és világi felsőség hatalmának emelkedése; a theocraticus világnézet gyarapodása; a bölcsészetnek eszmei iránya, immaterialis nézetre való hajlama» stb. Vele szemben áll a realismus, mely az «alkoto részek uralma; az elemző, szétszedő gondolkodás s a dolgokban az eltérő sajátságok keresése; a családban a feleség és a gyermekek, az országban az alattvalók, a szegény emberek, a munkások, a vidékek, tartományok érvényre jutása, szóval a decentralizálásra való törekvés a társadalom minden részében. Ez a szétmállás, ez az individualismus teszi érthetővé a realismus vallási, bölcsészeti, politikai, jogi, társadalmi és művészeti jelenségeit, s ez magyarázza meg a természeti, orvosi s más realis tudományok hatalmas virágzását; belőle értjük meg a családi élet bomlását, az érzékiség féktelen csapongását, szóval minden realisticus tünetet». Az idealismus idejében «az emberiség az erkölcsire veti magát; érzése, gondolkodása és cselekvése az egyetemes szempontjából indul ki. Ilyenkor a moralisták az Istenre, a vallásra, a tekintélyre alapítják a morált, ezekre visszük vissza erkölcsiségünket; megvetéssel szóla-